

Wstęp

Inspiracją do napisania tego podręcznika stała się opublikowana w 2012 roku książka *Dwulatki i trzylatki w przedszkolu i w domu. Jak świadomie je wychowywać i uczyć*¹. Przez sześć lat śledziłam jej losy. Studiowałam literaturę specjalistyczną dotyczącą rozwoju i wychowania małych dzieci. Rozmawiałam też z rodzicami, opiekunami i nauczycielami o problemach wychowawczych dotyczących małych dzieci oraz o tym, czego oczekują oni od nowego wydania tej książki. Ustaliłam, że:

- przez ostatnie sześć lat w wychowaniu maluchów wiele się zmieniło na dobre i złe. Niektóre z tych zmian są tak ważne, że trzeba je omówić, aby uchronić dorosłych przed poważnymi błędami wychowawczymi;
- rozszerzyła się nieco wiedza o rozwoju psychoruchowym i wychowaniu dzieci. Ważniejsze informacje trzeba koniecznie przybliżyć dorosłym, aby lepiej pojmowali prawidłowości rozwojowe i respektowali je, wychowując małe dzieci;
- brakuje książki w całości poświęconej wspomaganie rozwoju psychoruchowego i wychowaniu małych dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych².

W tym okresie również Wydawca zwrócił się do mnie z propozycją napisania podręcznika dopasowanego do aktualnych warunków wychowywania małych dzieci w domu, żłobku i klubie dziecięcym oraz w przedszkolu.

Spełniając te oczekiwania, opracowałam koncepcję merytoryczną publikacji *Wspomaganie rozwoju i wychowywanie małych dzieci. Podręcznik dla rodziców, opiekunów w żłobkach i nauczycieli w przedszkolach* i zaprosiłam specjalistów z zakresu wychowania małych dzieci do napisania kilku rozdziałów. Zadbłam też o to, aby w tym podręczniku zachować atrakcyjne treści z poprzedniej publikacji i wzbogaciłam je o nowe ważne ustalenia dotyczące wspomaganie rozwoju i wychowania małych dzieci. Postarałam się o to, aby zakresem tych treści objąć najważniejsze problemy dotyczące wspomaganie rozwoju psychoruchowego i wychowania małych dzieci w domu, żłobku i przedszkolu. Tym sposobem książka ta spełnia oczekiwania stawiane podręcznikom z dziedziny wychowania i kształcenia małych dzieci.

1) E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Dwulatki i trzylatki w przedszkolu i w domu. Jak świadomie je wychowywać i uczyć*, Wydawnictwo CEBP, Kraków 2012.

2) Z tego powodu opiekunowie pracujący w żłobkach oraz studenci wychowania żłobkowego i przedszkolnego korzystają z książki *Dwulatki i trzylatki w przedszkolu i w domu...*, chociaż nie omawia się w niej specyfiki wychowywania i sprawowania opieki nad małymi dziećmi w żłobku i w klubie dziecięcym.

Redagując ten podręcznik, zachowałam konwencję dwupoziomowego omawiania problemów, stosowaną we wcześniejszych moich książkach adresowanych do rodziców i nauczycieli. Z ich wypowiedzi wynika bowiem, że cenią to, że tekst zasadniczy kolejnych rozdziałów jest stosunkowo łatwy w studiowaniu, gdyż trudniejsze komentarze psychologiczne i pedagogiczne są przeniesione do przypisów ze wskazaniem publikacji, w których znajdują się informacje zawierające szersze omówienie analizowanych problemów. Czytelnicy mogą bowiem – gdy mają taką potrzebę – korzystać z przypisów i pogłębić wiedzę o wspomaganiu rozwoju i edukacji dzieci.

Co zawierają kolejne części tego podręcznika?

Część pierwsza nosi tytuł: *Instytucjonalne formy opieki i edukacji dzieci w Polsce: żłobki i kluby dziecięce, dzienni opiekunowie i nianie oraz placówki wychowania przedszkolnego*. Składa się ona z dwóch rozdziałów. W pierwszym omówione są aktualne postanowienia formalne dotyczące organizacji i funkcjonowania żłobków oraz klubów dziecięcych, a także regulacje zatrudniania dziennych opiekunów i nian do małych dzieci wraz z zakresem ich obowiązków zawodowych. W drugim – po syntetycznym przedstawieniu najnowszej historii wychowania przedszkolnego w Polsce – podane są aktualne ustalenia regulujące funkcjonowanie placówek publicznych i niepublicznych wychowania przedszkolnego w Polsce. Uważne przestudiowanie tych rozdziałów pozwoli Czytelnikowi zorientować się, jak działają instytucjonalne formy opieki i edukacji dzieci przedszkolnych w Polsce.

Część druga tego podręcznika jest zatytułowana: *Adaptacja dziecka do żłobka, klubu dziecięcego i przedszkola*. Treści zawarte w pierwszym rozdziale tej części uświadamiają dorosłym, że małe dzieci z trudem dostosowują się do przebywania w żłobku. Pomoże to im podjąć czynności łagodzące stres adaptacyjny maluszków. W drugim rozdziale omawiane są aktualne regulacje przyjmowania dzieci do placówek wychowania przedszkolnego. Następny rozdział dotyczy adaptacji dzieci do przedszkola i zawiera wnioski z badań nad adaptacją dzieci do przedszkola i sposoby przygotowania rodziców do pobytu ich dzieci w przedszkolu. W ostatnim rozdziale tej części podręcznika wyjaśniamy problemy, które mają znaczący wpływ na funkcjonowanie dzieci w pierwszym okresie pobytu w przedszkolu. Chodzi o przyuczanie do sygnalizowania potrzeb fizjologicznych i do właściwego zachowania się w toalecie. Przedstawione ustalenia pomogą rodzicom przygotować pod tym względem dziecko do przedszkola. Poruszamy tu także kwestię tego, co zrobić, aby dzieci spokojnie spały w przedszkolu.

Część trzecia podręcznika zawiera omówienie *psychologicznych i pedagogicznych podstaw wychowania i wspomaganie rozwoju psychoruchowego dzieci w domu, żłobku i przedszkolu*. W części tej znajduje się siedem rozdziałów stanowiących merytoryczną bazę dla problemów omawianych we wszystkich następnych rozdziałach tego podręcznika.

Treści zawarte w pierwszym rozdziale tej części pomogą rodzicom, opiekunom i nauczycielom zorientować się, co przekracza możliwości umysłowe maluchów, a co się w nich mieści. Żeby przybliżyć dorosłym problemy różnic indywidualnych w rozwoju psychoruchowym małych dzieci, uświadamiamy im, jak mylące bywa ocenianie wzrostu i wagi, a także sprawności i umiejętności dzisiejszych maluchów według norm opracowanych wiele lat temu. Pomoże to dorosłym

zrozumieć, że nie trzeba dramatyzować z powodu nieco wolniejszego rozwoju dziecka, jeżeli podejmie się działania naprawcze, a te są opisane w następnych rozdziałach tej książki.

W kolejnych rozdziałach tej części podręcznika podajemy charakterystykę procesu uczenia się maluchów – wszak jest to rdzeń wspomagania ich w rozwoju psychoruchowym oraz w procesie wychowania. Ponieważ dzieci preferują społeczne uczenie się, sporo uwagi poświęcamy omówieniu:

- pułapek zamierzonego i niezamierzonego procesu uczenia się. Poznanie ich pomoże wniknąć w specyfikę uczenia społecznego i unikać błędów pedagogicznych;
- naśladownictwa i modelowania. Żeby uświadomić, jak można korzystać z tych mechanizmów uczenia się, opisujemy przebieg zabaw równoległych, gdyż nie ma lepszego sposobu wspomagania rozwoju psychoruchowego dzieci;
- wzmocnień społecznych, czyli kar i nagród w wychowaniu małych dzieci oraz groźnych skutków złego posługiwania się nimi.

W ostatnim rozdziale trzeciej części tego podręcznika omawiamy problemy *tabletowych dzieci* i wyjaśniamy, dlaczego udostępnianie tabletów i smartfonów małym dzieciom przynosi więcej zła niż korzyści. Okazuje się bowiem, że obecnie więcej niż połowa maluchów dostaje od dorosłych do zabawy tablet lub smartfon począwszy od połowy pierwszego roku życia³. Na dodatek rodzice stosują te urządzenia jako główne narzędzie wychowawcze, żeby uspokoić rozkapryszone dziecko, skłonić je do podporządkowania, zachęcić do jedzenia itd. Niepokojąco wydłuża się też czas dawany maluchom na zabawę tabletem lub smartfonem.

Ponieważ *tabletowe dzieci* sprawiają niebywałe trudności wychowawcze, uznałam że trzeba jeden rozdział poświęcić wyjaśnieniu – dlaczego to, co w mniemaniu rodziców ma rozwijać dziecięce umysły, wywołuje poważne zaburzenia rozwojowe u najmłodszych. Dodam, że *tabletowe dzieci* są w żłobkach i klubach dziecięcych, a niebawem będą uczęszczać do przedszkoli. Należy więc uświadomić opiekunom i nauczycielom, jak trudne problemy wychowawcze trzeba będzie rozwiązywać.

W czwartej części tego podręcznika zostały omówione najważniejsze obszary *wspomagania rozwoju i wychowania małych dzieci w domu, żłobku i klubie dziecięcym oraz w przedszkolu*. Część ta zawiera trzynaście rozdziałów podobnie skonstruowanych. Na początku każdego wyjaśnione są prawidłowości rozwoju psychoruchowego dzieci w obszarze zapowiedzianym w tytule rozdziału. Następnie przedstawione są treści kształcenia i sprawdzone sposoby ich realizowania. Zadbano o to, aby przedstawiony tu proces kształtowania dziecięcych kompetencji był zgodny z naturalnym rozwojem psychoruchowym dzieci. W końcowej części każdego z tych rozdziałów zawarte są opisy wzorcowych zabaw i zajęć sprzyjających rozwojowi umysłowemu i wychowaniu maluchów w domu, żłobku i przedszkolu. Tytuły rozdziałów jednoznacznie informują Czytelnika o tym, co i w jakim zakresie będzie kształtowane w dziecięcych umysłach.

Kolejność rozdziałów respektuje prawidłowości rozwojowe i edukacyjne dotyczące dzieci, dlatego **trzeba z nich korzystać w podanym porządku**. Wychowanie i kształcenie dzieci nie składa się przecież z odrębnych fragmentów – jest to proces ciągły, uzupełniający i rozszerzający się.

3) W rozdziale trzynastym podane są dokumenty zawierające te dane i wiele innych, równie bulwersujących.

To, co jest zalecane we wcześniejszych rozdziałach tej części książki, stanowi więc podstawę dla obszarów edukacyjnych opisanych w następnych rozdziałach. Oto krótki opis treści zawartych w kolejnych rozdziałach tej części podręcznika:

- **Rozwijanie mowy małych dzieci oraz wspomaganie ich w coraz sprawniejszym porozumiewaniu się z innymi.** Rozdział ten rozpoczyna krótkie omówienie rozwoju mowy małych dzieci. Następnie podane są ważniejsze prawidłowości wspomagania małych dzieci w sprawnym mówieniu oraz porozumiewania się z innymi. Sporo uwagi poświęcone zostało wyjaśnianiu dorosłym, o co mają dbać, a czego unikać w trakcie wspomagania maluchów w sprawnym mówieniu i porozumiewaniu się z dorosłymi w domu, w żłobku i w przedszkolu. Na koniec – słów kilka o wdrażaniu maluchów do grzecznego zwracania się do innych, wszak o to trzeba zadbać możliwie wcześnie.
- **Jak wspierać maluchy w kształtowaniu własnego *ja* oraz w poznawaniu otoczenia, w którym przebywają i rozwijają się.** Po przedstawieniu ważniejszych ustaleń psychologicznych i pedagogicznych wyjaśniamy, jak wspomagać maluchy w kształtowaniu własnego *ja*. Przytaczamy też opisy wzorcowych zabaw i sytuacji zadaniowych, które trzeba organizować w domu, żłobku i klubie dziecięcym oraz w przedszkolu.
- **Rozwijanie samodzielności maluchów w codziennych sytuacjach, ze szczególnym uwzględnieniem czynności samoobsługowych.** Po omówieniu prawidłowości kształtowania się samodzielności od pierwszego do osiemnastego roku życia wyjaśniamy ważniejsze reguły kształtowania umiejętności samoobsługowych i wdrażania dzieci do samodzielności życiowej. Przytaczamy też listę umiejętności i nawyków oraz omawiamy metody kształtowania ich u dzieci w domu, żłobku i przedszkolu. Na koniec sporo uwagi poświęcamy dzieciom siejącym bałagan i wyjaśniamy dorosłym, jak można temu zaradzić.
- **Dziecięce zabawy i sytuacje zadaniowe w wychowaniu domowym, żłobku i klubie dziecięcym oraz w przedszkolu.** W poprzednich rozdziałach dziecięce zabawy były omawiane na tle innych problemów wychowawczych, a w tym rozdziale zabawy te są celem rozważań. Rozpoczynamy od przedstawienia ważniejszych ustaleń dotyczących znaczenia zabaw w rozwoju psychoruchowym dzieci. Następnie wyjaśniamy, o co należy zadbać, aby dzieci bawiły się długo i preferowały zabawy rozwijające ich umysły. Uzasadniamy też, dlaczego mądrej zabawy trzeba dzieci uczyć tak jak każdej ważnej umiejętności i opisujemy konkretne przykłady zajęć z maluchami.
- **Dbłość o zdrowie i rozwój ruchowy maluchów oraz konieczność zaspokojenia ich potrzeby ruchu.** Po omówieniu ważniejszych prawidłowości i zakłóceń rozwoju sprawności ruchowej dzieci uświadamiamy dorosłym, jak niszczące są konsekwencje lekceważenia dziecięcej potrzeby ruchu. Następnie podajemy praktyczne rady oraz propozycje zabaw i zajęć rozwijających sprawność ruchową maluchów w domu, żłobku i przedszkolu.
- **Stymulowanie muzyką rozwoju umysłowego maluchów.** Rozdział ten zaczyna się od omówienia rozwoju uzdolnień muzycznych małych dzieci. Sporo uwagi poświęcamy kwestii takiego doboru muzyki, aby stymulowała rozwój psychoruchowy dzieci. W ostatniej, najobszerniejszej części tego rozdziału zajmujemy się muzykowaniem, stymulowaniem muzyką rozwoju psychoruchowego oraz śpiewaniem piosenek i zabawami ruchowymi przeznaczonymi dla maluchów.

- **Wspomaganie dzieci w dostrzeganiu i korzystaniu z regularności oraz w przewidywaniu, co będzie dalej.** Jest to pierwszy rozdział z serii dotyczącej wspomaganie rozwoju intelektualnego małych dzieci. Rozpoczynamy od omówienia roli rytmów w rozwoju umysłowym małych dzieci i wspomaganie ich w dostrzeganiu regularności i korzystania z nich w zabawach. Następnie opisujemy wzorcowe zabawy i sytuacje zadaniowe pomagające maluchom dostrzec regularności i korzystać z nich. Są tak proste, że można je realizować w domu, żłobku i przedszkolu, a dorosłym nie trudno wymyślić podobne, równie kształcące.
- **Pomaganie dzieciom w łączeniu przyczyny ze skutkiem i przewidywaniu, jakie mogą być skutki nierozważnego działania.** Na początku tego rozdziału przedstawiony jest rozwój myślenia przyczynowo-skutkowego u dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem maluchów. Omówione są także kwestie związane z tym, jak odpowiadać na pytania dzieci. Następnie przekładamy te ustalenia na poziom organizowania zabaw i sytuacji zadaniowych wspomagających małe dzieci w łączeniu przyczyny ze skutkiem oraz wdrażaniu ich do przewidywania skutków własnych czynności, oczywiście na miarę ich możliwości rozwojowych.
- **Wspomaganie maluchów w klasyfikowaniu na miarę ich możliwości umysłowych.** Rozdział ten zaczyna się od omówienia prawidłowości kształtowania się klasyfikacji w umysłach dzieci. Potem uzasadniamy, dlaczego trzeba już małe dzieci wspomagać w rozwijaniu tego ważnego zakresu rozumowania. Na koniec opisujemy wzorcowe zabawy i sytuacje zadaniowe pomagające małym dzieciom coraz sprawniej klasyfikować.
- **Wspomaganie maluchów w kształtowaniu umiejętności liczenia i ustalania, ile jest przedmiotów po dodaniu lub zabraniu kilku.** Zaczynamy od wyjaśnienia, jak dzieci uczą się liczyć i rachować, a także dlaczego umiejętności te są wyznacznikiem ich rozwoju umysłowego. Następnie omawiamy reguły wspomaganie małych dzieci w opanowaniu umiejętności liczenia i rachowania oraz ustalania, gdzie jest więcej, a gdzie mniej. Reguły te ilustrujemy wzorcowymi sytuacjami zadaniowymi i zabawami, które sprzyjają kształtowaniu tych ważnych umiejętności.
- **Wspomaganie dzieci w wypowiedaniu się w rysunku i malowankach. Konieczność zachowania umiaru w tworzeniu barwnego środowiska wychowawczego.** Przed omówieniem sposobów wspomaganie małych dzieci w wypowiedaniu się w formie rysunków i malowanek prezentujemy prawidłowości rozwojowe tych form aktywności. Opisujemy też wzorcowe zajęcia, które sprzyjają wypowiedaniu się dzieci w rysunkach i malowankach. Sporo uwagi poświęcamy oddziaływaniu – korzystnemu i niekorzystnemu – kolorów na psychikę dzieci i apelujemy do dorosłych o rozsądek w tworzeniu kolorowego środowiska wychowawczego.
- **Wspomaganie małych dzieci w skupianiu uwagi i organizowaniu aktywności poznawczych i wykonawczych.** Treści zawarte w tym rozdziale odnoszą się do wspomaganie rozwoju umysłowego trochę starszych maluchów. Dlatego rozdział ten został umieszczony w końcowej części podręcznika. Przedstawiamy w nim ważniejsze ustalenia o rozwoju zdolności do skupienia uwagi oraz sensownego scalania aktywności poznawczych i wykonawczych. Po takim wprowadzeniu zajmujemy się wspomaganie dzieci w skupianiu uwagi przez dłuższy czas i gospodarowaniu zasobami poznawczymi w zabawach z klockami. Zalecamy też skuteczną metodę – zwaną *ilustrowane opowiadania* – służącą do rozwijania u trochę starszych maluchów zdolności do skupiania uwagi, organizowania pola spostrzeżeniowego.

- W ostatnim rozdziale tego podręcznika staramy się przekonać dorosłych o konieczności kontynuowania fachowego wspomagania rozwoju wraz z wychowaniem i kształceniem dzieci przez następne lata wieku przedszkolnego. Jest to bowiem najlepszy sposób zapewnienia im sukcesów w nauce szkolnej i w życiu codziennym.

Na koniec wstępu jeszcze kilka ważnych informacji dotyczących zabaw i sytuacji zadaniowych opisanych w tym podręczniku. Do ich realizacji potrzebne są przedmioty znajdujące się w bodaj każdym domu, żłobku, klubie dziecięcym i przedszkolu. Są to zwyczajne klocki (do budowania, drewniane), garnuszki, pokrywki, pudełka, patyczki, lalki, misie itp. Gromadząc je, trzeba pamiętać, że małe dzieci nie potrafią jeszcze współdziałać podczas wspólnej zabawy. Przedmiotów musi być więc na tyle dużo, aby każde dziecko mogło nimi samodzielnie manipulować. Ważne jest też zorganizowanie odrębnego dla każdego dziecka miejsca, w którym będzie się mogło bawić i realizować zadania. W żłobku i klubie dziecięcym oraz w przedszkolu sprawdzają się dywaniki – prostokątne kawałki jednobarwnej wykładziny, wielkości większej wycieraczki. Maluch siada przy takim dywaniku i układa na nim przedmioty: nic nie spada, a on może dowolnie zmieniać pozycję ciała i nie męczy się, gdy zabawa trwa nieco dłużej.

Potrzebne są też kartonowe pomoce do zajęć z *Pakietu zabawek edukacyjnych dla maluchów*⁴. Używa się ich do ćwiczeń i zabaw rozwijających konkretne czynności umysłowe dziecka. Dorośli zajmujący się wspomaganie rozwoju, wychowaniem i kształceniem maluchów muszą postarać się o tyle pakietów, ile dzieci mają pod swoją opieką. Jeżeli zadbają o właściwe używanie i przechowywanie pakietów, będą służyły dłużej niż rok.

Pozostała do omówienia jeszcze jedna kwestia: sposób przekazywania Czytelnikowi tego, co ważne, w sposób możliwie prosty i zrozumiały. Kolejne rozdziały w tej książce są opracowane przez różne osoby, ale zwracamy się do Czytelnika w pierwszej osobie liczby pojedynczej. Taki przekaz jest prostszy i bardziej przystępny. Pomoże Czytelnikom lepiej zrozumieć, na czym polega wspomaganie małych dzieci w ich rozwoju oraz mądre ich wychowywanie w domu, żłobku i klubie dziecięcym oraz w przedszkolu.

Będę szczęśliwa, jeżeli tak się stanie.

Edyta Gruszczyk-Kolczyńska

4) Edyta Gruszczyk-Kolczyńska, Ewa Zielińska, *Pakiet zabawek edukacyjnych dla maluchów do ćwiczeń i zabaw w domu i w przedszkolu*, Wydawnictwo CEBP, Kraków 2013.